

SON MESNEVÎHÂNLARDAN TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ VE MEVLEVÎLİK HAKKINDAKİ BAZI GÖRÜŞLERİ

Zülfikar GÜNGÖR*

ÖZET

Son Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri
Bu makalede son dönem Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî'nin, mensubu olduğu Mevlevîlik hakkındaki bazı görüşleri tesbit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mevlevîlik, kuruluşundan bu yana yaklaşık yedi asır geçtiği hâlde, ülkemizde ve dünyada etkisini devam ettiren önemli bir tasavvuf okuludur. Mevlevîlik'in ve kurucusu olan Mevlânâ'nın doğru anlaşılması için beslendikleri kaynakların gözardı edilmemesi gerekir. Bu makalenin bu yolda bir katkı sağlayacağını umut etmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik, Mevlânâ, Mesnevî-i Şerif

ABSTRACT

Tahir al-Mawlawi of the Last Mathnawi-Reciters and Some of His Views on Mawlawiyya

This article ascertains and appraises some views of Tahir al-Mawlawi, who is one of the *mathnawihans* (Masnawi-reciter) of recent times, on Mawlawiyya order to which he belonged. Mawlawiyya is a significant sufi order that continues its influence both at home and abroad despite the long period of some seven centuries that has passed since its foundation. In order to understand correctly the Mawlawiyya and Mawlana, founder of the order, it is important not to overlook the sources that they fed upon. It is hoped that this study will make a contribution in this respect.

Key words: Tahir al-Mawlawi, Mawlawiyya, Mawlana, Mathnawi

Giriş

Ölümünün üzerinden 732 yıl geçmiş olmasına rağmen dünyanın insanlar üzerinde etkisi devam eden en etkin şahsiyetlerinden birisi olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî (ö.1273)'nin adına nispet edilen Mevlevîlik tarikatı ve ona ait figürler günümüz insanı için önemini korumaya devam etmektedir. Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkında yapılan birtakım değerlendirmeler ise kanaatimizce gerçeklere aykırıdır. Bu sebeple bu tasavvuf okulunda önemli bir yer edinmiş ve çalışmalarıyla, hâliyle bu mektebi temsil edebilecek kişilerin verdikleri bilgiler sağlıklı değerlendirmeler

* Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, zgunor62@hotmail.com

yapmak için gereklidir. Biz bu yazımızla, 58 yıl önce aramızdan ayrılan ve Mevlânâ, Mevlevîlik hakkında yaptığı çalışmalarla son asır Mevlevîlik çalışmaları için önemli bir isim hâline gelen Tahirü'l-Mevlevî'yi ve onun bu tarikatla ilgili bazı görüşlerini tanıtmaya çalışacağız. Böylece Mevlana ve Mevlevîlik hakkında daha doğru görüşlerin ortaya konulmasına katkı yapabileceğimizi düşünüyoruz.

Tahirü'l-Mevlevî Kimdir?

Tahirü'l-Mevlevî, 5 Ramazan 1294 (13 Eylül 1877) Perşembe günü İstanbul Aksaray Molla Gürani Mahallesi Mehter sokağı 3 numaralı evde dünyaya gelmiştir. Babası Osmanlı sarayı hademe-i hassa başçavuşu Saffet Bey, annesi Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden Emine Emsal Hatundur¹. Tahirü'l-Mevlevî adıyla şöhret bulan müellifin asıl adı, Mehmet Tahir'dir. İsminde yer alan El-Mevlevî ifadesi Mevlevîlik tarikatına bağlı olduğunu göstermektedir. Osmanlı devletinin yıkılması sonucu kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan köklü değişiklikler ve çıkarılan yeni kanunlar, bu devletin her vatandaşı gibi, Tahirü'l-Mevlevî'yi de etkilemiştir. O, tarikatlara nispetle kişilere verilen unvanların kaldırılması hakkındaki kanunun² kabulü sonrası isminde El-Mevlevî ifadesine yer vermemiş; yazılarında Tahir imzasını kullanmıştır.³ Soyadı kanunu⁴ sonrası ise Olgun soyadını alarak Tahir Olgun imzasıyla makaleler ve kitaplar yazmıştır.

Sahip olduğu birikimi büyük ölçüde özel derslere ve öğrenme aşkından kaynaklanan kendi gayretlerine borçlu olan Tahirü'l-Mevlevî, resmî eğitimine mahallesindeki Hekimbaşı Ömer Efendi Mektebi'nde başlamıştır. Daha sonra Gülhane Askeri Rüşdiyesi ve askerî katip yetiştiren Menşe-i Küttâb-ı Askerî isimli okulları bitirmiştir. Galata Mevlevî-hânesi Şeyhi Esad Dede Efendi, Filibeli Muhammed Rasim Efendi, Şeyh Mustafa Tunusî ve Mehmed Akif Ersoy gibi döneminin meşhur âlim ve ediplerinden, Arapça

¹ Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), "Hayatım", *Dini Tarihi Edebi Makaleler*, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen (F.S.T.) Bölümü, No: 170, s. 1.

² Tarikatları kaldıran, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını emreden ve bunlarla ilgili unvanların kullanılmasını yasaklayan kanun, 30.11.1341(1925)'de kabul edilen 677 sayılı kanundur.

³ Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, hazırlayan: A. Atilla Şentürk, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 381.

⁴ Soyadı Kanunu 22 Haziran 1934'de kabul edilmiştir.

ve Farsça öğrenerek *Mesnevî-i Şerif*, *Divân-ı Hâfız*, *Fütuhât-ı Mekkiye*, *Muallakât-ı Seb'a* ve şerhi *Zevzen'i*yi okumuştur.

Tahirü'l-Mevlevî'nin 1.6.1308/13.6.1892 tarihinde Harbiye Nezareti'nde başladığı memuriyet hayatı, Orman ve Meâdin (Madenler) Nezareti'nde değişik kademelerdeki görevlerle devam etmiştir. O, memuriyetin yanında 1319/1903 tarihinden itibaren Burhân-ı Terakki, Rehnüma-yı Füyûzat, Daruşşafaka, İstanbul İmam Hatip Okulu, Maltepe ve Kuleli Askeri Liselerinde öğretmenlik ile Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bu eğitim faaliyetleri sırasında inşad (Şiir yazma ve okuma), hitabet, kitâbet-i resmiyye (Resmî yazı yazma usulü), İslâm Tarihi ve Türk Edebiyat'ı derslerini okutmuştur. Onun müderrislik hayatı 1925'de medreselerin kapatılması ile; öğretmenlik hayatı ise, yaşlılık ve sağlık gibi gerekçelerle, en son görev yeri olan Daruşşafaka Lisesi'nden 11.09.1943'de emekli edilmesiyle son bulmuştur.

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Tahirü'l-Mevlevî, memuriyet, müderrislik ve öğretmenlikle beraber basın hayatıyla da ilgilenmiştir. İlk şiirinin *Mektep* dergisinde yayınlandığı 1311/1894 senesinden vefat ettiği 1951 yılına kadar, yayınevi kurarak, dergi ve gazete neşrederek ve yazı yazarak bu faaliyetini sürdürmüştür. Onun bu faaliyetleri içinde sahibi ve başyazarlığını yaparak 1338-1344/1920-1926 yılları arasında 68 sayı çıkardığı Mahfil dergisi önemli bir yer tutar. *Sebilü'r-Reşad*, *Sırat-ı Müstakim*, *Beyânü'l-Hak*, *Mektep*, *Ceride-i Sufiyye*, *Peyâm-ı Sabah*, *Nekre-gû*, *Geveze*, *Bilgi Yurdu*, *Çığır*, *Yücel* ve *İslam Yolu* onun telif ve tercüme yazılarının yayınlandığı dergi ve gazetelerdir.

Tahirü'l-Mevlevî'nin, bir kısmı yukarıdaki dergi ve gazetelerde tefrika edilmiş yazılarının derlenmesiyle oluşmuş, matbu ve yazma şeklinde irili ufaklı yüze yakın eseri vardır. Eserleri konuları itibarıyla, dinî, tarihî, edebî ve tasavvüfidir. Eserlerinin içinde İslâm tarihi ve Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili olanlarla, edebiyat tarihi ve edebî metin şerhleri önemli bir yer tutmaktadır. *Asr-ı Saadette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, *Tarih-i İslâm Sahâifinden*, *Edebiyat Lugatı*, *Türk Edebiyatı Tarihçesi*, *Teceddüt Edebiyatına Dair Muhtıra*, *Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa Divânı'nın Nesre Çevrilişi*, *Fuzûlî'ye Dâir*, *Bâkiye Dâir*, *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi* gibi eserler onun İslâm Tarihi ve edebiyat alanındaki çalışmalarından bazılarıdır.

rıdır. *Hallâc-ı Mansûr'a Dâir*⁵, *Kudemâ-yı Mevleviyye, Menâkıbu'l-ârifin'de Münderec Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'den On Faslı Tercümesi, Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ, Nisâbu'l-Mevlevî Tercümesi, Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri, Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap, Çilehâne Mektupları, Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum, Mesnevî Dersleri ve Şerh-i Mesnevî* adlı tercüme ve telif kitaplar onun tasavvufî eserleridir. Görüldüğü gibi tasavvufî eserleri içerisinde Mevlevîlikle ilgili olanlar daha fazladır. Özellikle *Şerh-i Mesnevî*⁶ adıyla on dört cilt halinde yayınlanan kitabı onun en önemli eseridir.

Aynı zamanda şair olan Tahirü'l-Mevlevî'nin matbu bir Divânçe'si ile yazma hâlinde iki Divân'ı ve Farsça bir Divânçe'si vardır. Şiirlerinde ağırlıklı olarak Divân edebiyatı nazım şekilleri ve aruz vezni kullanmakla birlikte hece vezniyle de şiir yazmıştır⁷.

Tahirü'l-Mevlevî'nin Mevlevîlikteki Konumu

Tahirü'l-Mevlevî'nin makalemizin konusunu oluşturan Mevlevîlik tarikatı hakkındaki görüşlerinin bir makaleye konu olacak kadar önemli görülme sebebinin iyi anlaşılabilmesi için onun bu tarikat içindeki konumunun bilinmesi gereklidir. Bu sebeple biz, burada onun Mevlevîlik tarikatına nasıl girdiğini ve bu tarikatta hangi konuma geldiğini kısaca belirtmenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Tahirü'l-Mevlevî, aile çevresi itibariyle Mevlevîlikle iç içe olan bir ortamda büyümüştür. Kendi verdiği bilgilere göre, babaanesi Afife Şefika Hanım, Yenikapı Mevlevî-hânesi Şeyhi Osman

⁵ Müellifin bu yazma eserini yayına hazırlayarak neşrettik. Bk. Zülfikar Güngör, "Tahirü'l-Mevlevî'nin Hallâcı Mansûra Dair Risalesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, s. 581-597.

⁶ Mesnevî'nin beşinci cildinin birinci kitabının sonuna kadar şerhinin yapıldığı bu eser Müellifin talebesi olan Şefik Can tarafından tamamlanmış ve aynı yayınevi tarafından dört cilt halinde basılmıştır. Böylece eser toplam on sekiz cilde çıkmıştır. Bk. Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, (I-XVIII), Şamil Yay., İstanbul, ts.

⁷ Tahirü'l-Mevlevî'nin yazma eserlerinin tamamına yakını İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen koleksiyonundadır. Yazarın bütün eserleri ve yayınlanmış makalelerinin listesi için bk. Zülfikar Güngör, *Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, ss. 111-232. Eserleri için ayrıca bk. Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, ss. 61-115.

Selahuddin Dede Efendi'nin süt kardeşidir. Babasının dedesi ve amcaları da Mevlevî'dir. Babası Saffet Bey ise, Mesnevî'yi biraz anlayan bir Mevlânâ aşığıdır. Babasının ona çocukluğunda *Pend-i Attar*'dan bazı beyitler ezberletmesi onu Farsça öğrenmeye ve Mevlevîliğe yöneltmiştir. Böylece Galata Mevlevî-hânesi Şeyhi Esad Dede Efendi'nin Fatih Camii'nde verdiği Mesnevî derslerini takibe başlamıştır ⁸.

Hocası Esad Dede Efendi'nin teşviki ile üç dört yıl kadar bu derslere devam ettikten sonra önce Kâri-i Mesnevî (Mesnevî okuyucusu) olmuş 1310/1893 tarihinde ise Mesnevî-hânlik icazeti almıştır⁹. Daha Mevlevî tarikatına girmeden Mesnevî-hân olan Tahirü'l-Mevlevî, hocasının yönlendirmesi ile 1312/17 1894'de Yenikapı Mevlevî-hânesi Şeyhi Celâleddin Dede Efendi'ye¹⁰ intisap ederek (el alarak) Mevlevî tarikatına girmiştir¹¹. Tarikata girdikten sonra muhiplikle (seveni olmakla) yetinmeyerek Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde 1313/1896 senesinde 1001 günlük Mevlevî çilesine girmiş ve 1316/1898'de başarıyla tamamlayarak Dede unvanını almıştır¹².

Tahirü'l-Mevlevî, bu tarihten sonra el emeğiyle geçinmek ve vakıf ekmeği yememek düşüncesiyle dergâhtan ayrılmış ve bir yayın evi kurarak geçimini temin etmeye çalışmıştır. Daha sonra memuriyet ve öğretmenlik hayatına dönmüş; bir yandan da özel dersler almaya devam etmiş ve yazılar, şiirler yazmıştır. Bu arada 1923 senesinde Konya Mevlevî-hanesi şeyhi Abdulhalim Efendi'den Mesnevî-hân destarı sarma icazeti almıştır. Fatih Camii'nde Mesnevî dersleri veren Karahisarlı Ahmet Efendi'nin 1923 senesinde vefat etmesiyle dostlarının isteğiyle aynı yıl Mes-

⁸ Tahirü'l-Mevlevî, "Esad Dede Efendi Merhum Hakkında", *Mahfil*, Şevval 1341, sayı: 36, s. 184.

⁹ Tahirü'l-Mevlevî, agm, *Mahfil*, Recep 1342, sayı: 45, s. 164.

¹⁰ Müellifimiz şeyhinin vefatı üzerine onunla ilgili şu eseri yazmıştır: Tahirü'l-Mevlevî, *Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326.

¹¹ Tahirü'l-Mevlevî, agm, *Mahfil*, Şaban 1342, sayı: 46, s. 164.

¹² Çilesi sırasında başından geçenleri ve yaşadığı dönemdeki bazı Mevlevîler hakkındaki bilgileri yakın dostu ve daha sonra Üsküdar Mevlevî-hânesi şeyhi olan Ahmet Remzi Dede (Akyürek)'e yazdığı mektuplarda anlatmıştır. Bk. Tâhir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, (Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen), Akçağ Yay., Ankara 1995.

nevî dersleri vermeye başlamıştır. Onun bu dersleri İstiklal Mahkemelerine sevk edildiği 7 Aralık 1925'e kadar devam etmiştir¹³.

Tekkelerin kapatıldığı 1925 senesinden sonra da Mevlevîlikle ve Mesnevî ile ilgisini kesmeyen Tahirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'yı daima savunmuş ve onun aleyhine yazılanlara cevaplar vermiştir. 29 Mayıs 1948'den itibaren Süleymaniye ve daha sonra Laleli camilerinde Mesnevî derslerine devam eden müellifimiz vefatına kadar bu dersleri sürdürmüş ve *Şerh-i Mesnevî* adlı eseri bu şekilde meydana gelmiştir.

Mevlevî tarikatında bu kadar önemli bir yer edinen Tahirü'l-Mevlevî, 20 Haziran 1951 tarihinde vefat etmiş ve çile çıkardığı Yenikapı Mevlevî-hânesi bahçesinde annesinin mezarının yanında toprağa verilmiştir¹⁴.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerde de görüldüğü gibi, Tahirü'l-Mevlevî, hem İstanbul'daki meşhur Mevlevî şeyhleri hem de Konya'daki merkez tekke şeyhi tarafından, Mevlevîlik hakkında yetkin bir kimse olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple onun bu tarikat hakkında söyledikleri sıradan kimselerin görüşleriyle bir tutulamaz. Biz şimdi, Mevlevîlik hakkında onun neler düşündüğünü, eserlerinden hareketle, takdim etmeye geçiyoruz.

Tahirü'l-Mevlevî'ye Göre Mevlevîlik

Mevlevîlik ile ilgili kaynaklara ve araştırmalara göre Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kendi sağlığında bir tarikat kurmamıştır. Onun vefatı sonrası oğlu Sultan Veled, Mevlevîlik tarikatının ilkerlerini belirlemiş ve babasının gönüldaşlarına ve bağlılarına sahip çıkmıştır. Sultan Veled'in bu konuda en büyük destekçisi babasının halifesi ve Mesnevî'nin katibi olan Hüsameddin Çelebi ol-

¹³ Tahirü'l-Mevlevî, Şapka Kanunu'na muhalefetten İstiklal Mahkemelerine sevk edilmiş ve üç ay sonra suçsuz bulunarak beraat etmiştir. Bu süreçte yaşadıklarını ayrıntılı bir şekilde hatıratında anlatmıştır. Bk. Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, hazırlayan: A. Atilla Şentürk, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, ss. 203-371.

¹⁴ Tahirü'l-Mevlevî'nin hayatı ve eserleri hakkında verdiğimiz bilgilerin ayrıntısı için şu eserlere bakınız: Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991; Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*; Tahir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara 1995; Zülfikar Güngör, *Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

muştur¹⁵. Sultan Veled'den sonra bu tarikat babadan oğula geçen bir sisteme dönüşmüş ve Çelebilik müessesesi ortaya çıkmıştır.

Tahirü'l-Mevlevî, Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkındaki görüşlerini, büyük ölçüde, *Şerh-i Mesnevî* adlı eseri ile Mevlânâ'yı eleştirmek için yazılmış bir kitaba cevap olarak yazdığı *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri, Mesnevî'nin Yeni Mu'tarzına İkinci Cevap*¹⁶ ve *Çilehâne Mektupları* isimli kitaplarında ortaya koymuştur. Biz de bu eserlerden hareketle onun Mevlevîlik tarikatı hakkındaki görüşlerini aşağıda zikredeceğiz.

Bir Mevlevî gönüldaşı olmakla yetinmeyerek 1001 günlük Mevlevî çilesini tamamlayıp Dede unvanını alan ve Yenikapı Mevlevî-hanesi'nde hücre-nişin (oda sahibi) olma hakkı elde eden Tahirü'l-Mevlevî, hayatının sonuna kadar Mevlevî olmakla iftihar etmiş¹⁷ ve bu tarikatın en yılmaz savunucularından biri olmuştur. Ona göre Mevlevîlik, Mevlânâ'nın en önemli kitabı olan *Mesnevî'nin* ortaya çıkardığı bir eserdir¹⁸. Dolayısıyla Kur'an'ın tefsiri mahiyetinde olan ve Allah'ın ilhamı sonucunda yazıldığı belirtilen¹⁹ bir kitabın etkisiyle ortaya çıkan bu tarikatın, Kur'an'ın ve bunun tebliğcisi olan Hz. Muhammed'in yoluna uygun olması gerekir.

Tahirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik tarikatının Kur'an ve Sünnet'e uygun bir yol olduğunu Mevlânâ'nın 'Men bende-i Kur'anem eger cân dârem' mısraı ile başlayan meşhur rubâisini de delil olarak göstererek şöyle açıklamıştır:

"Hazret-i Pîr'in mesleği, Peygamber Efendimizin sünnetine kemâliyle uymaktır. Şu hâlde Mevlevîlik sünnet yolu demektir. Nitekim kendisi;

Men bende-i Kur'anem eger cân dârem
Men hâk-i reh-i Muhammed Muhtârem

¹⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çeviren: Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1995, c. II, ss. 374-376; Bedi'ü'z-zaman Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, çeviren: Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1997, s. 412.

¹⁶ Bu iki eser şu kitaptaki görüşlere cevap vermek için yazılmıştır: Muhammed Şahin, *Mesnevî'nin Tenkidi*, İstanbul 1946.

¹⁷ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarzına İkinci Cevap*, İstanbul 1947, s. 7.

¹⁸ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, İstanbul 1946, 11.

¹⁹ Bk. *Mesnevî-i Şerif Mukaddimesi*.

Ger nakl koned cüz in kes ez güftârem

Bîzârem ez o vü zin sühân bîzârem

Yani “Ben, kul, köle isem; Kur’ân’ın bendesi Muhammedü’l-Muhtâr’ın yolunun toprağı, yani ayağının tozuyum. Eğer biri, benim sözlerimden bundan başka bir şey naklederse; ondan da naklettiğı sözden de rahatsız olurum.” buyurmuştur²⁰.

Mevlevîliği sünnet yolu olarak tarif eden Tahirü’l-Mevlevî, Mevlevîlerin tarih boyunca Hz. Peygamberin sünnetindeki ilkeleri nasıl uyguladıkları hakkında da örnekleri *Şerh-i Mesnevî* adlı eserinde göstermiştir. Onun verdiği bilgilerden²¹, Mevlevîlerin namazlardan sonra şükür secdesi yaparak Peygamberimizin “*Ya Rabbî bizi oyalayan şeylerden kurtar ve her şeyin hakikatini bize olduğu gibi göster*” hadis-i şerifini okuyarak Allah’a dua ettiklerini öğreniyoruz.

Mevlevîlerin yolunun Hz. Peygamber’in sünnetine uymak olduğu hakkında Tahirü’l-Mevlevî’nin verdiği bir başka örnek ise şudur: Mevlevî tekkelerinde, Ramazan ayından önceki gece bir araya gelen dervişler yatsı ve teravih namazlarını kıldıktan sonra şeyhin elini öperler ve getirdikleri hediyeleri bırakırlar ve şeyh efendi de bayramda bütün dervişlere hediye dağıtırmış. Bu uygulama, Hz. Muhammed’in “*Birbirinize hediye veriniz ki aranızdaki sevgi artsın*” hadis-i şerifinden kaynaklanmaktadır²².

Tahirü’l-Mevlevî’ye göre, Mevlevî tarikatının en belirgin özelliklerinden birisi edebe son derece önem vermesidir. O, bunun için bu tarikata bağlı çok sayıda şair ve edebiyatçının yetiştiğini şöyle ifade etmiştir:

“(Âyet âyet heme-i ma’nâ-i Kur’ân edebest) yani Kur’ân’ın bütün âyetlerindeki mâna edepten ibarettir. Mevlânâ tarikatı için edebi esas tutmuştur. Bu itibarla Mevlevîlikte gâye hem sûrî, hem manevî edeptir. Onun için bir Mevlevî dervişi sûrî edebi de muhafazaya çalışır, kâl ve hâlinde edepten ayrılmamaya gayret eder. Bunun tesiriyledir ki Mevlevîlerde yetişen edipler ve şairler hiçbir tarikatta, hatta hiçbir meslekte yetişmemiştir. Mevlânâ, ‘derviş günah eder mi?’ sualine karşı ‘Acıkmadan yerse günah olur’ cevabını verdi. Bu, bir edeptir. Sultan Veled’in ayna karşı-

²⁰ Tahirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I/111.

²¹ Tahirü’l-Mevlevî, *age*, VI/1230.

²² Tahirü’l-Mevlevî, *age*, V/1469.

sında sarık sardığını görünce men etti. Bu da bir edeptir. ‘Ölüyü mezara kefenle mi tabutla mı koymalı’ diye sormuşlar. Çelebi Hüsameddin cevap versin demiş. Çelebi de ‘İnsan ile ağaç topraktan mahlûk olduğu için kardeş sayılır. Şu hâlde meyyiti (ölüyü) tabutsuz mezara koymak, evlâdı anasının kucağına vermek kabinden olur’ deyince Mevlânâ ‘Bu cevap hiçbir kitapta yazılı değildir’ diyerek Çelebi’nin zekâ ve zerâfetini takdir etti. Bu, liyakatın takdirini takdim eden bir edeptir. Sonra Çelebi Hüsameddin, kendisinden feyz aldığı hâlde Mesnevî’nin müteaddit yerinde ona karşı fevkalâde tazim ve ihtiram gösterir. Bu da büyük bir zatın madûnuna karşı yapması lazım gelen hareketi öğretir bir edeptir. Hülâsa Mevlevîliğin esası her manasıyla edeptir.”²³

Tahirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik tarikatının bir başka özelliğinin mensuplarındaki istiğna niteliği olduğunu belirtmektedir. İstiğnâ, Allah’tan başka hiçbir varlıktan bir şey beklememek demektir. O, Mevlevîlerin *Mesnevî* adlı eserden aldıkları güçle, şeyh, halife, mürşit olan kişilerin birçok insanı mürit olarak kendilerine bağlayarak onlardan vergi aldıkları eleştirilerini yapan bir kişiye şöyle cevap vermiştir:

“Başına adam toplamak, onları vergiye bağlamakla Mesnevî’nin ne alakası var? Okuduğunuz 1 / 18 Mesnevî şerhinde, başınıza adam toplayın onlardan vergi alın! diye bir tavsiye gördünüz mü? Galiba tarikatlar içinde istiğnâsıyla en ziyade temeyyüz etmiş Mevlevîlik olduğuna vâkıf değilsiniz. Ben elli sene evvel Mevlevî tarikatına intisap etmiştim, o andan bu ana gelinceye kadar tevehhüm ettiğiniz vergiyi ne verdim, ne de aldım.”²⁴

Mevlevîlerin makam mevki sahipleri önünde eğilmemesi gerektiğine inanan ve hayatı boyunca da bunu uygulayan Tahirü'l-Mevlevî, daha yirmi yaşlarında, kudumzenbaşı-zâde Şahap Efendi’yi, Muhâsebât Reisi Zühdü Bey’in eteğine öpmek için sarılması sebebiyle, ‘tok evin aç kedisi’ ‘edepli tekkenin edepsiz misafiri’ gibi sözlerle eleştirmiştir. O, Mevlevî dervişlerinin, dünyalık için eğilmeyeceğini de ekleyerek aşağıdaki iki beyti Şahap Efendiye okumuş ve yaptığı işin yanlışlığını ortaya koymuştur:

Ey terakkî isteyen dünyâda sen zannetme kim

²³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1983, II/512.

²⁴ Tahir Olgun, *Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’terizleri*, İstanbul 1946, 21-22.

El etek öpmekle insan nâil-i âmâl olur

Merd-i kâmil eylemez takbil-i zeyl-i ehl-i câh

Âb-ı rûyu çünkü insâniyetin pâmâl olur

Tâhirü'l-Mevlevî, “Ey dünyada ilerlemek isteyen kişi! Sen zannetme ki el etek öpmekle insan arzularına kavuşur.

Olgun bir insan makam mevki sahiplerinin eteğini öpmez. Çünkü bu şekilde davranış insanlığın değerini ayaklar altına alır” anlamındaki yukarıdaki beyitlerine daha sonra eklediği beyitlerle on sekiz beyitlik bir kaside nazmetmiştir²⁵.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevîlik tarikatı ile ilgili olarak üzerinde hassasiyetle durduğu bir diğer konu ise, bu tarikatın Alevîlik, Şîlik ve Bektaşîlikle ilgisi olduğu ve Veledilik ve Şemsîlik adlı iki kolunun bulunduğu hakkındaki görüşlerdir. Mevlânâ ve Mevlevîlik üzerinde araştırmaları olan Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevîlik'te Veledilik ve Şemsîlik şeklinde iki kol bulunduğunu; Şemsîlik kolundakilerin Alevî olduğunu söyler. O, Mevlevîlik'in Ulu Arif Çelebi'den sonra Batını bir karakter kazandığından ve açıktan şarap içme gibi, dinî hükümlerin zahirine kayıtsız kalan Bektâşî ve Alevî meşreb Mevlevîlerin varlığından ve bunların, Şems-i Maşrîkî ve Şems-i Tabesî gibi Şems mahlasını kullanan şairlerin Alevîliğe ait şiirlerini Mevlânâ'ya nispetle 'Divân-ı Sagîr' adlı mecmua meydana getirdiklerini ifade eder. 'Mevlevî mutaassıpları' olarak nitelediği Veledî kolu mensuplarının da, Mesnevî'de kendi görüşleri lehine tahribatta bulduklarını belirtir. Ve bu grupları anlattığı bölümü, her iki grubun da Mevlânâ'yı anlamaktan uzak olduğunu vurgulayarak tamamlar²⁶.

Tâhirü'l-Mevlevî ise, “Bazı Bektâşî meşreb Mevlevîler, 'Mevlevîlik, Veledilik ve Şemsîlik nâmiyle iki koldur. Veledîler zühdü; Şemsîler aşkı ihtiyar etmişlerdir' derlerdi. Bu söz hezeyânın ta kendisidir. Söyleyenlerin maksadı; kötü işlerini ve Mevlâna mesleğiyle te'lifi kâbil olmayan hareketlerini örtmek içindir. Bilinmelidir ki Mevlevîliğin kolu şubesi yoktur. Kuruluş tarihinden,

²⁵ Tâhir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ yay., Ankara 1995, s. 64-68.

²⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra ve Mevlevîlik*, İnkilap Kitapevi, İstanbul 1953, ss. 204-243.

zamanımıza kadar yetişen Mevlevî ârifleri Şems-i Mevlânâ'nın câzibesine tutulmuşlar ve;

Peykiz döneriz bir güneş etrafında

Manzûme-i Şemsiye-i Mevlânâyız

demişlerdir. Bilfarz o vahdet yolunda bir ikilik bulunmuş olsaydı, ikisinin de sultan Veled'de birleşmesi lâzım gelirdi. Çünkü arz ettiğim gibi Sultan Veled, Hazret-i Şems'in halifesi idi."²⁷ diyerek Mevlevîlik'te ikilik bulunmadığını ifade etmiştir.

O, *Şerh-i Mesnevî* adlı eserinin bir başka yerinde, Mevlevîliğin Bektaşilik ve Şiilikle hiç alakası olmadığını, bu görüşte olanların Mevlânâ'yı anlayamadığını, Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr* ve *Mesnevî-i Şerîf* adlı eserlerinde dört halifenin övüldüğünü ve Muharrem mâteminin anlamsız olduğuna dair bölümler bulunduğunu, dolayısıyla Mevlânâ'nın yolunun tevhîd yolu olduğunu, Sünnilik ve Şiilik gibi ayırımın ve dört halifeyi birbirinden ayrı görmenin tevhîd yoluna uygun olmayacağını söylemiştir²⁸.

Aslında Tahirü'l-Mevlevî, "Vaktiyle (Tebdilü'ş-şekl li-ecli'l-ekl) (yemek için şekil değiştirmek) kabilinden Mevlevîliğe intisâb ve kisve-i Mevlânâ'yı muhafaza eyledikleri hâlde, gidip Bektâşî olan bazı soysuzlar vardı"²⁹ sözleriyle, sosyal bir olgu olarak, zahiren Mevlevî gibi görünen Bektaşî meşreb kişilerin varlığını kabul etmektedir. Ancak onun kabul etmediği şey, bunların Mevlevîlik yolunun temsilcileri olarak görülmesidir.

Mevlânâ ve Mevlevîlik üzerine incelemeleri olan Asaf Hâlet Çelebi (ö. 1958) de, aynen Tahirü'l-Mevlevî gibi, Mevlevîliği Alevîlik gibi gösterme ve şeriatın zahirine uygun olmayan davranışlar sergilenen bir yol olarak takdim etmeye karşıdır. O, bu konudaki görüş ve eleştirilerini Abdülbaki Gölpınarlı'nın üzerinden şu şekilde ortaya koymuştur:

"Mevlevîlik hakkında 1953 senesinde Abdülbaki Gölpınarlı tarafından beş yüz sahifelik bir eser vücuda getirilip neşredilmiştir. Bu eserde âdeta Mevlevîliği aşağılamak, fenâ göstermek, yanlış göstermek için müellifin bir gayret ve cehd sarfettiği, şeyhleri ayyaş, Mevlânâ'yı ve Mevlevîleri kızılbaş, Alevî; tarikatu uydurma, geri ve kötü, Mevlevîliğe ait her şeyi tezyifkâr, müstehzi ve pek

²⁷ Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. I, ss. 143-144.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Tahirü'l-Mevlevî, *age*, c. I, ss. 110-112.

²⁹ Tahirü'l-Mevlevî, *age*, c. I, s. 111.

indî ve yerinde olmayan bir görüşle, tetkik ettiği için bence makbul sayılamaz.”³⁰

Tahirü'l-Mevlevî'nin talebesi ve geleneksel usule uygun olarak icazet almış olan son Mesnevî şârihi Şefik Can (ö. 2005)³¹ da, Mevlânâ'nın Hz. Muhammed'in yolunda yürüyen kamil bir veli olduğu ve Mevlevîlik tarikatının Alevîlikle bir ilgisi olmadığı kanaatindedir. O, Sultan Veled'den sonra ortaya çıkan iki koldan birisi olan Mevlevîliğin Şems kolu mensuplarının yaşayışı ile Mevlânâ'nın yaşayışı arasında epeyce farklar olduğunu Mevlânâ'nın eserlerinden hareketle ortaya koymuştur³². Böylece o da, hocası gibi, Mevlevîliğin Kur'an ve sünnet merkezli bir tarikat olduğunu ve bunlara aykırı hususların Mevlânâ'ya ve onun adıyla anılan Mevlevîliğe yakışmayacağını belirtmiştir.

Sonuç

Biz bu makalemizde son Mesnevî-hânlardan Tahirü'l-Mevlevî hakkında kısaca bilgi verdikten sonra onun Mevlevîlik tarikatını nasıl algıladığını gösteren görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Türkiye'de bu şahsın tasavvufî görüşleriyle ilgili olarak şimdiye kadar yapılmış bir çalışma yoktur. Dolayısıyla onun tasavvufî görüşleri, büyük ölçüde *Şerh-i Mesnevî* adlı eserine müracaatla tespit edilebilir. Biz de bu makalemizde bunu Mevlevîlik bağlamında yapmaya çalıştık. Ayrıca yazarın konumuza malzeme teşkil edebilecek birkaç eserine de müracaat ettik.

Sonuç olarak Tahirü'l-Mevlevî'nin Mevlevîlik hakkındaki düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Mevlevîlik tarikatı Mevlânâ tarafından bizzat kurulmamış vefatı sonrası oğlu Sultan Veled tarafından tesis edilmiştir.
2. Mevlevîlik, Mevlânâ'nın ölümsüz eseri olan Mesnevî'nin ortaya çıkardığı bir müessesedir.
3. Mevlevîlik yolu, Kur'an ve Hz. Muhammed'in yoludur.

³⁰ Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 96.

³¹ Şefik Cân'ın Tahirü'l-Mevlevî ile ilgisi ve ondan Mesnevî icazeti aldığını da belirttiği ve vefatından kısa bir süre önce kendisiyle yapılan röportaj için bk. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, Ocak-Haziran 2005, yıl: 6, sayı: 14, s. 823-861.

³² Fazla bilgi için bk., Şefik Can, *Mevlâna Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul 2003, s. 317-333.

4. Mevlevîlik, bütün kural ve uygulamalarıyla İslâmî terbiyeyi önemseyen bir tarikattır.

5. Mevlevîlik yolu, istiğna yoludur, yani Mevlevîler dünyalık elde etmek için kimsenin önünde eğilmezler.

6. Bazı Alevî, Bektaşî, Şii meşreb Mevlevîler olmakla birlikte bu tarikatın adı geçen tarikatlarla bir ilgisi yoktur. Mevlevîliğin Veledî veya Şemsî şeklinde ifade edilen iki kolu yoktur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri I-II*, çeviren: Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Bakanlığı Yay, İstanbul 1995.
- Can, Şefik, *Mevlâna Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul 2003.
- Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Hece Yayınları, Ankara 2002.
- Firuzanfer, Bedi'ü'z-zaman, *Mevlâna Celâleddin*, çeviren: Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1997.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, , *Mevlânâ'dan Sonra ve Mevlevîlik*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1953.
- Güngör, Zülfikar, *Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.
- Güngör, Zülfikar, "Tahirü'l-Mevlevî'nin Hallâcı Mansûra Dair Risalesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX, s. 581-597.
- Olgun, Tâhir, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarzına İkinci Cevap*, İstanbul 1947.
- Olgun, Tâhir, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, İstanbul 1946.
- Olgun, Tâhir, *Çilehâne Mektupları*, hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ yay., Ankara 1995.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1983.
- Şahin, Muhammed, *Mesnevî'nin Tenkidi*, İstanbul 1946.
- Şentürk, Atilla, *Tahirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.
- Tahirü'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî (I-XVIII), Şamil Yay., İstanbul .
- Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, hazırlayan: A. Atilla Şentürk, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.
- Tahirü'l-Mevlevî, *Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326.
- Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), "Hayatım", *Dinî Tarihi Edebî Makaleler*, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen (F.S.T.) Bölümü, no: 170.
- Tahirü'l-Mevlevî, "Esad Dede Efendi Merhum Hakkında", *Mahfil*, Şevval 1341, sayı: 36; Recep 1342, sayı 45; Şaban 1342, sayı: 46,
- Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, *Mevlânâ Özel Sayısı*, Ocak-Haziran 2005, yıl: 6, sayı: 14.